

6. Ясир М. М. Політична соціалізація особистості як необхідна передумова розбудови правової держави в Україні / М. М. Ясир // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 24 квітня 2009 р. : у 2-х ч. — Запоріжжя, 2009. — Ч. 1. — С. 211-214.

Савіщенко Вікторія Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
член правління Дніпропетровської обласної
організації «Асоціація українських правників»

ПЕДАГОГІЧНЕ РОЗМАЇТТЯ ФОРМ НАВЧАННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Для сучасного суспільства освіта виступає могутнім фактором соціально-економічного, культурного, науково-технічного розвитку цивілізації. Значення освіти в умовах утвердження соціальної та правової держави, полягає в тому, щоб засобами різних форм та методів навчання підготувати молоде покоління до активної участі в житті держави, створити умови для розвитку особистості, здатної не тільки адаптуватися до соціальних змін, а й оригінально мислити, реалізувати ідеї, визначати шляхи позитивних перетворень, проявляти ініціативу і творчість. Педагогічний процес відбувається у певних формах, ефективність яких повинна бути науково обґрунтована, так як саме від правильної форми організації навчання і виховання залежить якість, ефективність та рівень освіти в країні.

На осмислення питань способів організації навчання була спрямована увага багатьох учених-педагогів, дидактів. Дослідження, на які ми спираємось у власних наукових інтенціях, належать Е. Беллу, О. Василенко, В. Дяченку, І. Зязюну, Я. Коменському, А. Кузьмінському, Дж. Ланкастеру, І. Лернеру, Ю. Мальованому, І. Огороднікову, Й. Песталоцці, І. Подласому, Е. Паркхерсту, М. Скаткіну, С. Смиронову, Т. Сущенко, К. Ушинському, Г. Щукіну. Вони суттєво збагатили теорію та практику організації навчально-виховного процесу. Разом з цим аналіз наукової юридичної літератури з питань освіти засвідчує недостатню кількість досліджень, присвячених проблемі вдосконалення правових засад організації сучасного навчання.

Закон України «Про освіту» передбачає право громадян України на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин (ст. 3).

Таке право забезпечується навчальними закладами шляхом організації навчально-виховного процесу відповідно до Законів України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». В нормативно-правових актах, які врегульовують суспільні відношення у сфері освіти, закономірно використовуються педагогічні категорії та поняття. Мова юридичних документів повинна бути максимально точною, характеризуватися логічністю, лаконічністю, послідовністю. В них неприпустимі тавтологія, суперечність думок, багатозначність. Проте, в текстах документів у сфері освіти вживаються педагогічні терміни, які з точки зору педагогіки трактуються неоднозначно.

В дидактиці «форма» тлумачиться як зовнішня сторона організації навчального процесу, яка відображає характер взаємодії, взаємозв'язків його учасників і позначається кількома термінами: форма навчання, форма організації навчання, організаційна форма навчання. Наприклад, термін «лекція» вживається в значенні методу і форми. Таке ототожнення призводить до змішування понять «форма», «метод», «вид навчальної діяльності». У цій ситуації необхідно проводити аналіз з погляду філософських категорій одиничного і загального. Форма (від лат. forma – вигляд, устрій, різновид) – зовнішній вираз певного змісту; структура відповідних суспільних (соціальних, економічних, правових, організаційних) утворень або процесів, а також порядок чогось [1, с. 294]. Навчання – цілеспрямований, педагогічно продуманий процес взаємодії педагога і учнів, який передбачає стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів з метою формування компетентностей, світогляду, моральних поглядів та переконань. В структурі навчання чітко виокремлюються дві складові – викладання та учіння.

Під формами навчання національне законодавство розуміє очну, вечірню, заочну, екстернат, а також педагогічний патронаж.

Очну форму навчання називають також стаціонарною, що означає денну форму навчання у навчальному закладі (загальному, вищому). Перевагами очної форми навчання, на нашу думку, є: безпосередній контакт із викладачем, що дозволяє легко і зручно сприймати викладений матеріал, реалізовувати виховні задачі, необмежена можливість проведення практичних занять, а також і додаткових; постійний педагогічний супровід учнів, здобувачів освіти; організованість процесу навчання (чітко визначений графік навчального процесу, розклад занять, консультацій); реалізація індивідуального підходу. До недоліків очної форми навчання можна віднести: неможливість навчання у зручний для учнів час, оскільки він строго визначений; динамічний процес, що вимагає постійної напруженості інтелектуальних сил, стійкої психіки та сильного здоров'я; важка ймовірність працевлаштування через постійну відірваність від виробництва.

Вечірня форма навчання дає змогу пов'язувати свою професійну діяльність із навчанням, коли особа зранку може працювати, а увечері – продовжувати здобувати освіту. Аналіз Закону України «Про освіту» дозволяє

стверджувати, що вечірня форма навчання може створюватися у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах, закладах післядипломної освіти. У п. 1.1 Положення про вечірню (змінну) школу передбачено, що вечірня (змінна) школа – це загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів, що забезпечує реалізацію права громадян, які не мають можливості навчатися у школах за денною формою навчання, на загальну середню освіту з відривом або без відриву від виробництва [2]. Отже, перевагами вечірньої форми є ті ж самі, що і в очної, проте додати можна ще можливість працевлаштування, що прямо і відрізняє ці дві форми. Недоліки також схожі, проте зрозуміло, що ефективність сприйняття інформації у післяобідній час значно менша.

Заочна форма навчання є дуже популярною формою здобуття вищої освіти, адже вона забезпечує належні умови для підготовки кваліфікованих спеціалістів, не відриваючи їх від трудової діяльності. До позитивних характеристик даної форми навчання можемо віднести: велика частка самостійної роботи з освоєнням навчальної інформації, що призводить до більшого ефекту розуміння матеріалу за короткі строки (самоорганізація освітньої діяльності); підвищення рівня самоконтролю; легкість засвоєння основ теорії певної галузі; фінансово доступно. Негативними сторонами заочної форми навчання можна вважати: обмеженість резерву часу (його дефіцит), присвяченого здобуттю ґрунтовних знань; значний обсяг індивідуальних завдань без достеменних і доступних для сприйняття пояснень педагога; узагальнений та оглядовий характер лекцій; мінімізовані можливості здійснення виховання.

Під екстернатом розуміють самостійне проходження курсу навчання зі складанням іспитів при якому-небудь навчальному закладі. В п. 1.1 Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах законодавець говорить про те, що це одна з форм здобуття повної загальної середньої освіти, що передбачає самостійне опанування екстерном програмового матеріалу в обсязі, визначеному Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, або знань згідно з вимогами програмового матеріалу за певний клас чи з окремих навчальних предметів для отримання документа про відповідний рівень освіти (табелі, свідоцтво, атестат) [3]. Відповідно до п. 1.2 Положення про організацію екстернату у вищих навчальних закладах України екстернат організовується у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації і може застосовуватися на різних рівнях вищої освіти з усіх напрямків підготовки і спеціальностей [4]. Перевагами екстернату є: необов'язковість щоденного відвідування школи; можливість проходження за один рік відразу двох класів; можливість зробити акцент на окремих, більш потрібних у подальшому предметах; суміщення шкільного навчання з відвідуванням певних занять (спортивного чи мистецького гуртка) або навіть навчання в іншому закладі; збільшення кількості годин для підготовки до вступу у вищий навчальний заклад. Недоліками екстернату можна назвати: сильна завантаженість особи, яка за один рік повинна вивчи-

ти матеріал, який стандартно вивчають за два; загроза нерозуміння змісту навчальних матеріалів; відсутність відчуття колективізму та конкуренції; фактично відсутня взаємодія з педагогом, що унеможливує реалізацію формування світоглядних позицій, моральних цінностей; орієнтація на обдарованого учня (студента), яку визначити на початку навчання складно.

Нині великої уваги набуває проблема дистанційної форми навчання, Погоджуємося з ознаками дистанційного навчання через мережу Internet, які пропонує С. Литвинова. Учена відносить до характерних ознак такі: гнучкість – можливість займатися в зручний для себе час, у зручному місці й темпі; паралельність – без відлучення від професійної діяльності; модульність – можливість формувати навчальний план, який відповідає індивідуальним або груповим потребам; технологічність – використання в освітньому процесі новітніх досягнень інформаційних і телекомунікаційних технологій, які сприяють просуванню людини у світовий постіндустріальний інформаційний простір; охоплення – одночасно можна звернутися до безлічі джерел (електронних бібліотек, банків даних, баз знань і т. д.); економічність – знижено витрати на підготовку фахівців; інтернаціональність – обмін світових досягнень на ринку освітніх послуг; соціальна рівноправність – всі мають можливість одержати освіту незалежно від місця проживання, стану здоров'я, елітарності й матеріального забезпечення студента (з урахуванням того, що здебільшого одержання освіти в дистанційному режимі обходиться істотно дешевше, ніж традиційними способами) [5]. Зрештою, до них ми пропонуємо також віднести інноваційність – раніше не було можливості навчатися на відстані, а завдяки розвитку інформаційних технологій це стало можливим; легкість – легкий доступ до електронної інформації через комп'ютер. На нашу думку, варто додати до ознаки «економічності» і зниження витрат часу, присвяченого вивченню навчального матеріалу.

Під педагогічним патронажем у ст. 22 Закону України «Про освіту» розуміється сприяння взаємодії навчальних закладів, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Він здійснюється соціальними педагогами і за своїм статусом педагоги належать до педагогічних працівників. Це соціальна взаємодія педагогів та учнів, педагогічний супровід дітей, які мають проблеми зі здоров'ям.

Зазначимо, що в Законі України «Про вищу освіту» вживається ще один педагогічний термін – «організаційна форма навчання». Цей термін, з точки зору дидактики, позначає те саме поняття, що й термін «форма навчання» – спосіб організації навчання. Чинним законодавством встановлені такі організаційні форми навчання, як урок, лекція, семінар, практичні та лабораторні заняття. Втім, педагогічна практика виходить за ці рубікони. Так, наприклад, у вищій школі в рамках семінару проводяться інші форми організації навчання: дискусії, диспути, брейн-ринги, ділові ігри, колоквиуми та ін. У дидактиці форми навчання класифікуються за різними критеріями.

Враховуючи кількість учнів, їх поділяють на масові (фронтальні), колективні, групові, мікрогрупові та індивідуальні форми навчання; за місцем навчання – аудиторні, позааудиторні.

Серед форм навчання, зазвичай розрізняють індивідуальну та колективну (групову), класно-урочну, дальтон-планівську, мангеймську, белл-ланкастерську, бригадно-лабораторну, «план Трампа».

Отже, надбання світової та вітчизняної педагогіки, сучасний педагогічний досвід багатьох поколінь педагогів переконують у необхідності вдосконалення нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації навчально-виховного процесу, встановлюють обов'язкові форми навчання: очну, заочну, вечірню, екстернат, педагогічний патронаж, дистанційне навчання. Педагогічній діяльності притаманний творчий елемент. Нині її проектування здійснюється на основі гуманістичних педагогічних ідей і технологій, але в рамках обмеженої кількості форм навчання, встановленою законодавством. Педагогічне розмаїття форм навчання обумовлене часовим, зовнішнім критерієм, місцем проведення занять, кількістю та індивідуальними (віковими, соціальними) особливостями учнів, стилем взаємодії педагога і учня, розвитком технічного прогресу, станом розвитку громадянського суспільства та ін. Історія педагогіки засвідчує, що на різних етапах розвитку людства використовувалися ті чи інші форми навчання: індивідуально-групові (в школах середньовіччя), взаємне навчання (белл-ланкастерська система в Англії), диференційоване навчання по здібностям учнів (мангеймська система), бригадне навчання (20-ті роки в радянській школі), американський «план Трампа», класно-урочна. І це не остаточний їх перелік, адже продовжують розвиватися і вдосконалюватися дидактичні системи світу. Тому правовий аспект організації навчання має акумулювати педагогічні закономірності, спрямовані на актуалізацію освітніх потреб інформаційного суспільства. Впровадження нових, більш ефективних форм навчання (педагогічний аспект) значною мірою обумовлюється прогресивністю правового поля, досконалістю нормативно-правової бази у сфері освіти (правовим аспектом).

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 6 : Т-Я. – 2004. – 768 с.

2. Про затвердження Положення про вечірню (змінну) школу: Наказ України від 04.07.2005 № 397 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – ст. 1730.

3. Про затвердження Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ України від 19.05.2008 № 431 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 41. – ст. 1377.

4. Про затвердження Положення про організацію екстернату у вищих навчальних закладах України: Наказ Міністерства освіти від 08.12.1995 № 340 / [Електронний ресурс].

5. Литвинова С. Г. Аналіз форм навчання вчителів-предметників інформаційно-комунікаційним технологіям // [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/content/07lsgtci.html>.